

TEMA BROJA

Industrija Srbije nakon 2000. godine

Ivan Nikolić

Naslađeni strukturni problemi i nagla liberalizacija tržišta praćena oštrom realnom aprecijacijom dinara glavni su razlozi slabog oporavka industrijske proizvodnje i njenog stagnantnog kretanja u prvoj deceniji novog milenijuma.

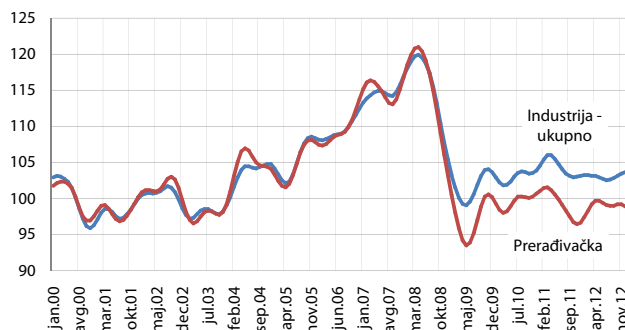
Stope rasta industrije karakterisala je izrazita nestabilnost i visoke oscilacije. Prosečna stopa rasta industrije u periodu 2001–2012. iznosila je 0,4% i kretala se ispod prosečne stope privrednog rasta (3,4%). S obzirom na činjenicu da je rast industrije bio sporiji od rasta ukupnog bruto domaćeg proizvoda i drugih delatnosti (pre svega, sektora usluga), proces deindustrializacije tokom posmatranog perioda jača. To će stvoriti brojne neravnoteže i sistemske deformacije u privredi.

Skroman oporavak prerađivačke industrije, od približno 17% do finansijske krize 2008, predstavljao je verovatno jedno od najvećih razočarenja nakon 2000. godine. U posmatranom periodu, u Evropi je slabiji rezultat zabeležila jedino Makedonija. Međutim, pravi šok će tek uslediti. Proizvodnja će se u prvih šest meseci krize drastično korigovati naniže i još jednom vratiti na predtranzicioni nivo iz 2000. godine.

Industriju Srbije danas karakteriše nizak nivo aktivnosti, do te mere da je nekim oblastima proizvodnje ugrožen opstanak. Najveći broj grana nema održivu stopu rasta, a sve su finansirane pozajmljenim izvorima, na koje se plaćaju visoke kamate (približno 20% na godišnjem nivou, uz indeksaciju kursa). Rizici prezađuženosti su enormno visoki. Veliki deo preduzeća je pred bankrotstvom, a industrija ne ulaže u svoje poslovanje ni predviđenu amortizaciju opreme, što je čini potpuno tehnološki neefikasnom i nerentabilnom.

Dinamika industrijske proizvodnje nakon 2000. god.

(Indeks fizičkog obima, 2000 = 100, trend-ciklus)

Struktura industrije je neadekvatna i zasnovana je na radno i resursno intenzivnim podsektorima. Do sada ostvareni rezultati u procesu prestrukturiranja industrije, kao i struktura postojeće ponude, teško mogu dinamičnije uticati na rast produktivnosti rada, konkurentnost i odgovarajući nastup na stranim tržištima. Iz tih razloga, povećanje ukupne produktivnosti i efikasnosti industrije, odnosno konkurentnosti, suštinski su povezani pre svega sa promenama u strukturi proizvodnje.

Iz tabele je evidentno da samo mali broj oblasti prerađivačke industrije danas ima veću proizvodnju nego 1989. godine. Štaviše, prateći kretanje proizvodnje u dužem vremenskom horizontu uočavamo da je u dve od tri oblasti prerađivačke industrije, koje zadovoljavaju ovaj kriterijum, aktivnost tek neznatno viša u odnosu na period pred agresiju NATO, a tekući nivo proizvodnje duvanske industrije je vraćen na nivo od pre tri decenije.

Najveće urušavanje proizvodnje pretrpela je tekstilna industrija. Ovde je pad konstantan, te je ova industrija danas svedena na samo deseti deo aktivnosti iz 1980. Elektronska industrija, uprkos proizvodnji koja je za oko 46% veća nego 2001, zbog snažne kontrakcije tokom devedesetih godina prošlog veka, danas ostvaruje proizvodnju koja je, merena fizičkim obimom, za oko 4,5 puta manja nego 1980. godine. Ekonomska kriza iz 2008. poništila je i blagi oporavak u oblastima proizvodnje nameštaja i proizvodnje motornih vozila¹, prisutan tokom sredine prošle decenije. U ovim dvema oblastima nivo proizvodnje približno je niži za 60% nego 1980.

Primećujemo da je rast nekih oblasti neočekivano skroman i nedovoljan. U ovoj grupi ističe se proizvodnja od nemetalnih minerala, pa i duvanska industrija. Proizvodnju proizvoda od nemetalnih minerala metaforički reprezentuju cementare privatizovane u 2002. godini; naredne godine će biti privatizovana duvan-

1 S pokretanjem proizvodnje novog modela automobila u fabrici „Fiat Automobili Srbija“ (FAS), oblast proizvodnje motornih vozila zabeležiće izuzetnu ekspanziju u drugoj polovini 2012. Proizvodnja će se u ovom periodu povećati za 70%, a u decembru 2012, u odnosu na decembar 2011, čak za 2,5 puta. Pozitivan efekat ove strukturne promene najpre će se registrovati u izvozu i popravljajući spoljnotrgovinske pozicije zemlje, budući da je, primera radi, sam fizički obim aktivnosti u ovoj oblasti bio za 60% veći u 2005, kada je uz obilne državne subvencije kragujevačka fabrika proizvodila model „Punto“.

Industrijska proizvodnja u odabranim oblastima prerađivačke industrije u Srbiji, 1980–2012.

(indeksi fizičkog obima)

	1980	1989	1998	2007	2012	1980	1998	2001	2007	2012
	(2001 = 100)					(1989 = 100)				
Industrija	193	267	121	115,0	103,4	72	45	38	43,2	38,8
Prehrambena industrija	118	129	107	127,1	117,7	92	83	78	98,7	91,4
Proizv. duvanskih proizvoda	124	107	98	138,2	124,5	116	92	93	129,1	116,3
Proizv. tekstilnih proizvoda i tkanina	195	216	107	42,6	23,5	90	49	46	19,7	10,8
Proizv. koksa i derivata nafte	128	151	125	152,5	107,5	84	83	66	100,7	71,0
Proizv. hemikalija i hemijskih proizvoda	68	112	152	248,1	174,9	61	135	89	220,6	155,5
Proizv. proizvoda od gume i plastike	42	50	107	127,0	120,8	83	213	199	252,6	240,4
Proizv. proizvoda od ostalih nemet. minerala	131	152	106	94,7	70,4	86	69	66	62,1	46,2
Proizv. osnovnih metala	112	125	173	229,4	105,0	90	139	80	184,2	84,3
Proizv. metalnih proizvoda, osim mašina	285	283	125	127,5	150,1	100	44	35	45,0	53,0
Proizv. električnih mašina i opreme	683	871	130	132,8	146,9	78	15	11	15,2	16,9
Proizv. drugih mašina i opreme	136	161	126	65,5	57,8	84	78	62	40,7	35,9
Proizv. motornih vozila i prikolica	255	361	126	142,6	100,2	71	35	28	39,5	27,8
Proizv. nameštaja i sl. proizvoda	220	225	100	141,4	83,8	98	44	44	62,8	37,2

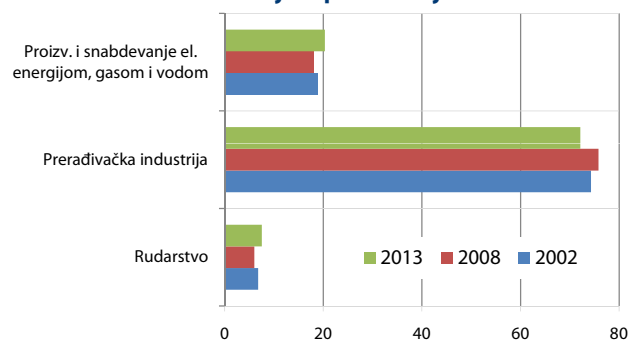
Izvor: RZS

ska industrija u Nišu i Vranju. Najveći deo proizvodnih pogona preuzimaju strateški investitori te se stoga i uzimaju kao primeri uspešno sprovedenog procesa privatizacije u Srbiji. Međutim, iz rezultata je jasno da ni ulazak stranih investicija ne garantuje visok porast proizvodnje i izvoza.

Promene u strukturi industrijske proizvodnje možemo pratiti preko ponderacionih koeficijenata, koji predstavljaju približno učešće dodate vrednosti svake oblasti u ukupnoj dodatnoj vrednosti industrije. Samim tim je eliminisan uticaj nejednakog obuhvata proizvodnje po pojedinim oblastima. Podaci o bruto dodatnoj vrednosti se dobijaju iz statistike nacionalnih računa i predstavljaju količnik dodate vrednosti određene oblasti (dvocifrena klasifikacija delatnosti) prema ukupnoj bruto dodatnoj vrednosti industrije. Generalna izmena pondera u statistici se vrši na svakih pet godina, ali u slučaju specifičnih teškoća u ekonomiji taj period može biti i duži.

Vrednosti pondera u tri godine (2002. – početak privatizacije; 2008. – godina preloma konjunktturnog ciklusa; 2013. – tekuća godina) date su na slici. Pri tome, interpretacija, zarad potpune korektnosti, traži izvesnu dozu obazrivosti. Naime, tokom ovog perioda došlo je do promene u klasifikaciji delatnosti, što može uticati na minimalne razlike u obuhvatu pojedinih oblasti. Podsećamo na to da je usled procesa usklađivanja domaćih propisa sa standardima EU, tj. standardima evropskog statističkog sistema, u julu 2010. godine, na osnovu Uredbe i Zakona o klasifikaciji delatnosti, Vlada

Republike Srbije prethodnu klasifikaciju zamenila novom klasifikacijom delatnosti (tzv. KD 2010).

Ponderi koji se koriste u formiranju fizičkog obima industrijske proizvodnje

Sektorski ponderi industrije, uprkos činjenici da reprezentuju promenu bruto dodate vrednosti, u dugom roku očigledno konvergiraju kretanju fizičkog obima proizvodnje. Učešće sektora prerađivačke industrije u ukupnom stoku industrijske proizvodnje Srbije danas je za 2,2 poena niže nego što je bilo 2002. godine. U posmatranom periodu, fizički obim ukupne industrijske proizvodnje je prosečno godišnje uvećavan za 0,4%, a prerađivačkog sektora za samo 0,1%. Blagom otrgnuću od stagnantnog kretanja industrija duguje prvenstveno sektoru rudarstva, koji je rastao prosečno godišnje za 2,4%, odnosno sektoru proizvodnja i snabdevanje električnom energijom, gasom i parom, čiji je godišnji prirast iznosio 1,3%.

Detaljnijom analizom ponderacionih koeficijenata unutar prerađivačke industrije utvrdili smo da se od 2008. njena struktura bitno promenila, a da su u veoma teškom položaju oblasti iz kojih dolaze nekada uspešno sprovedene privatizacije.

Promene u strukturi prerađivačke industrije, 2002–2008.

(promena učešća u ukupnoj industriji, u procentnim poenima)

Oblasti sa najvećim rastom učešća		Oblasti sa najvećim padom učešća	
Proizv. osnovnih metala	3,15	Ostalo*	-1,70
Proizv. hemikalija i hemijskih proizvoda	1,53	Proizv. odevnih predmeta; dorada i bojenje krzna	-0,79
Proizv. prehrambenih proizvoda i pića	0,32	Proizv. tekstilnih prediva i tkanina	-0,50
Proizv. stand. metalnih proizvoda, osim mašina	0,26	Proizv. proizvoda od nemetalnih minerala	-0,37
Proizv. nameštaja; raznovrsnih proizvoda	0,22	Štavljenje i dorada kože; proizvodnja obuće	-0,34
Proizv. proizvoda od gume i plastičnih masa	0,12	Proizv. celuloze, papira i proizvoda od papira	-0,27

Izvor: RZS; kalkulacija autora

* elektronska, mašinska industrija i ostale prerađivačke delatnosti

Tako, proizvodnja osnovnih metala, od oblasti sa najvećim prirastom učešća u industrijskoj proizvodnji do 2008. godine, u narednih pet godina transformisaće se u najvećeg tranzicionog gubitnika. Podsećamo na tri velike privatizacije unutar ove oblasti, koje su izvršene tokom 2002. i 2003. godine; reč je o: Valjaonici aluminijuma „Impol“ – Sevojno, Valjaonici bakra „Sevojno“, te smederevskoj železari, koju je iz stečaja kupio američki *US Steel*.

S druge strane, oblast proizvodnje proizvoda od nemetalnih minerala, čiji je prepoznatljivi predstavnik industrija cementa i koja je u celosti privatizovana tokom prve godine aktuelnog Zakona o privatizaciji, već tokom 2008. slabi svoj relativan industrijski položaj, da bi se pad zaključno sa 2013. popeo već na 1,2 procentna poena.

Promene u strukturi prerađivačke industrije, 2002–2013.

(promena učešća u ukupnoj industriji, u procentnim poenima)

Oblasti sa najvećim rastom učešća		Oblasti sa najvećim padom učešća	
Proizv. stand. metalnih proizvoda, osim mašina	3,70	Proizv. osnovnih metala	-2,02
Proizv. proizvoda od gume i plastičnih masa	1,65	Proizv. tekstilnih prediva i tkanina	-1,47
Proizv. koks, derivata nafte i nuklearnog goriva	0,94	Proizv. proizvoda od nemetalnih minerala	-1,34
Proizv. celuloze, papira i proizvoda od papira	0,62	Proizv. hemikalija i hemijskih proizvoda	-1,18
Prerada i proizvodi od drveta, osim nameštaja	0,62	Izdavačka delatnost, štampanje i reprodukcija	-1,11
Proizv. motornih vozila, prikolica i poluprikolica	0,43	Ostalo*	-0,92

Izvor: RZS; kalkulacija autora

* elektronska, mašinska industrija i ostale prerađivačke delatnosti

Elektronska i mašinska industrija (u tabelama iskazana pod „Ostalo“) do krizne 2008. godine predvodile su grupaciju prerađivačke industrije s najslabijim rezultatima, što se na neki način, opet od dolaska, pre svega, slovenačkog „Gorenja“ u Valjevo (*greenfield* investicija) bitno menja nabolje. Glavni predstavnik oblasti sa višegodišnjim i upornim opadanjem je tekstilna industrija (pretežno, proizvodnja tekstilnih prediva i tkanina, dok je proizvodnja odevnih predmeta od 2002. do 2013. zabeležila pad učešća u ukupnoj industrijskoj proizvodnji od 0,5 poena).

Oblast prerađivačke industrije, tzv. tranzicioni dobitnik, jeste proizvodnja standardnih metalnih proizvoda, osim mašina, i to zahvaljujući izuzetnom proboju od 2008. godine. Nosioći aktivnosti u ovoj oblasti čine preduzeća: „Kolubara Metal“ – Vreoci, „Alfa Plam“ – Vranje, „Prvi partizan“ – Užice, „Krušik“ – Valjevo, „Sloboda“ – Čačak, „Zastava oružje“ – Kragujevac i dr. To je, dakle, pretežno namenska industrija, te se stoga njeni rezultati mogu pripisati najpre dobroj politici ulaganja i pomoći države.